

УДК 008(075.8)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.35.13>

ГУМАНІТАРНИЙ КОНТЕКСТ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ: ЦІНА І ЦІННІСТЬ ЗЕМЛІ ДЛЯ ХЛІБОРОБСЬКОЇ НАЦІЇ

Оксана Патлайчук

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
кафедра філософії та культурології
пр. Героїв України, 9, 54025, м. Миколаїв, Україна*

Ольга Ступак

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
кафедра філософії та культурології
пр. Героїв України, 9, 54025, м. Миколаїв, Україна*

Оксана Макарчук

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
кафедра філософії та культурології
пр. Героїв України, 9, 54025, м. Миколаїв, Україна*

У статті проаналізовано масштабність і актуальність наслідків нищення духовних основ української нації – нації хліборобської в результаті більшовицького і нинішнього «реформаційного» розселяння. Руїнація цілісного усталеного життєвого світу селянства разом із знищенням пам'яті про історичне минуле спричиняла викривлення психології і моралі, руйнування станового хребта суспільства. Сучасні техногенні умови діяльності всіляко дистанціюють від землі, і сучасна людина все частіше опиняється в ситуації стороннього спостерігача, а не повноправного й відповідального господаря. Показано, що земельну реформу слід розглядати не тільки і не стільки в економічному, але й перш за все в гуманітарному контексті. Без ґрунтовної гуманітарної експертизи методології соціально-економічних трансформацій неможливо оцінити гуманітарні наслідки реформування земельних відносин для неперервності культурного розвитку, регенерації українського життєвого світу. Земельна реформа, розвиток сільського господарства й відродження селянства мають осмислюватись як цілісний процес відтворення всього комплексу людських зв'язків з урахуванням природних основ життєдіяльності селянина, оскільки земельні відносини включають економічні, правові, політичні, культурні, моральні та релігійні відносини, заломлені через особливий тип діяльності по відтворенню живого за безпосередньої участі людини. Сприйняття хліборобства як «бізнесу», без вкоріненої любові до землі, без трепетного ставлення до всього живого не лише призводить до зниження рівня продовольчої безпеки та раціонального природокористування, але й створює прямі загрози життю та здоров'ю людей і довкілля. Відновлення особистої зацікавленості хлібороба у розвитку села, сільських громад, реабілітація престижності хліборобської праці разом із застосуванням сучасних аграрних технологій дали б змогу реорганізувати систему землеволодіння і стабілізувати (політично та економічно) українське суспільство, поставити його на міцні підвалини національних хліборобських традицій, створити сприятливі умови для національно-культурного розвитку.

Ключові слова: земельна реформа, хліборобська нація, розселяння, своєрідність хліборобської життєдіяльності, соціальна деформація.

Постановка проблеми. Вже понад десяти років в Україні триває наукова й суспільна дискусія про необхідність завершення земельної реформи шляхом відкриття ринку сільгоспугідь задля надходження «нечуваних інвестицій» і «колосального збагачення» укра-

їнських селян. В засобах масової інформації, перш за все з екранів телевізорів, з одного боку, лунали пристрасні промови акторів, співаків, журналістів, ретельно, однак явно відрепетитувані виступи пенсіонерів із закликами «віддати землю селянам», з іншого боку, селяни, фермери, тобто ті хто працює на землі, у діапазоні емоцій від розпачу до протесту, однозначно проти такого «покращення» їх життя. Заступник голови Всеукраїнської аграрної ради у доповіді «Руйнування земельних міфів, або Манна небесна скасовується», відповідаючи на запитання «Чи зросте валовий внутрішній продукт внаслідок проведення земельної реформи?», зазначив, що єдиним чинником формального прискорення темпів зростання ВВП у перші роки реформи є збільшення споживання з боку експайовиків, які будуть витрачати отримані від продажу землі кошти. Як тільки вони закінчатся, скінчиться і позитивний ефект, при цьому люди втратять джерело хай не великого, проте постійного доходу [16]. На сторінках наукових видань впродовж багатьох років також висловлюються найрізноманітніші позиції, іноді діаметрально протилежні, тлумачення сутності, шляхів і наслідків реформування земельних відносин. Скороспішне під час карантину прийняття такої необхідної і такої надскладної земельної реформи жодним чином не вгамувало гарячих пристрасей навколо наболілої проблеми. Відомий економіст, ексміністр економіки В. Суслів в публічній лекції «Україна: реформи і реформатори» називає правильною позицію уряду щодо зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення і помилковою норму про заборону продажу іноземним юридичним і фізичним особам. «Треба взагалі визначитись, – запитує лектор, – чого влада хоче: створення умов для масових інвестицій в аграрний сектор, різкого збільшення обсягів експорту та вирівнювання торгового балансу або реалізації популістських гасел про заборону «торгівлі Батьківщиною»» [18]. В незавершеності земельної реформи вбачають джерело проблем і витоки соціальної, політичної та економічної нестабільності не лише сьогодення, але й в історичній перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американський політолог С. Гантінгтон, аналізуючи світовий досвід впровадження земельних реформ, зазначав, що для успішного вирішення проблем землеволодіння в країні повинні бути принаймні мобілізація селян, їх організаційна участь у здійсненні реформи та демократичний уряд, що має неодноаспектне розуміння проблеми і може здійснювати земельну реформу [1, с. 233]. Більшість українських науковців, предметом дослідження яких є процес реформування земельних відносин, ефективність використання земельних ресурсів та державне управління в аграрній сфері, схиляється до думки про відсутність в Україні умов для реалізації громадянами права власності на землю, яка б забезпечувала високий рівень ефективності землеробства. Зокрема, економісти О. Гуторов та О. Ковалів показують, що земельна реформа здійснювалась відірвано від інших реформ, поза часовими й просторовими параметрами конституційних норм стосовно землі як природного об'єкта і не супроводжувалась належним інституційним забезпеченням [5, с. 268]. «Нова парадигма звершення земельної реформи в Україні» професора О. Коваліва включає вимогу щодо адресного застосування слова «земля» як норми та відокремлення конституційного права власності українського народу на природні об'єкти як земельний капітал нації від права власності на земельні ділянки як об'єкти нерухомого майна, що автоматично уособлює відповідні капітали як різні інтереси. У представленій парадигмі цілком слушно пропонується реформувати чинні державні інститути, утворивши нову позавідомчу національну земельну установу України (своєрідний Національний банк землі та її природних ресурсів) за аналогією до Національного банку України [7]. О. Собкевич, В. Русан, А. Юрченко, Я. Жаліло в аналітичній доповіді наголошують на тому, що держава має не лише забезпечити формування нормативно-пра-

вових та організаційних умов для здійснення трансакцій із землею, але й контролювати їх дотримання. Однак, на жаль, вітчизняний досвід реформування нині демонструє інші тенденції [15, с. 29]. Академік В. Геєць у своїй фундаментальній роботі «Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку», глибоко аналізуючи сутність, проблеми й перспективи реалізації земельної реформи, зазначає, що на фоні примарної (для народу!), короткострокової вигоди така реформа «обезземелить українське селянство і викличе цілий комплекс істотних проблем у трансформаційних змінах українського суспільства» [2, с. 115]. Професор В. Голян у серії публікацій зазначив, що сучасний етап земельної реформи зводиться до зняття обмежень купівлі-продажу сільськогосподарських угідь, тоді як система фінансово-економічного регулювання раціонального землекористування не зазнала суттєвих змін, залишається невідпрацьованим механізм регулювання науково обґрунтованих сівозмін, відшкодування шкоди внаслідок «високопродуктивної» роботи окремих підприємницьких структур, що спеціалізуються на монокультурному сільськогосподарському виробництві, стимулювання середніх і дрібних землекористувачів. На його думку, такий крок суперечить національним інтересам і може мати надзвичайні незворотні негативні наслідки, призведе не тільки до занепаду українського села, але й взагалі до ліквідації сільського укладу життя [4, с. 8–17].

Аналіз досліджень, присвячених теоретико-методологічним засадам розвитку та трансформації земельних відносин в Україні, показує, що усвідомлення земельних реформувань як суто аграрних є обмеженим і не лише спричиняє припущення істотних помилок, але й гальмує процеси реформування в Україні загалом і свідчить про «відсутність науково обґрунтованих теоретичних та методологічних засад інституціонального забезпечення власне звершення земельної реформи в Україні як цілісної, законодавчо визначеної мети, етапів, завдань та механізмів правового, економічного, фінансового і соціального розвитку суспільства» [5, с. 269].

На наше переконання, перебіг і наслідки реформування земельних відносин не обмежуються економічними й соціальними вимірами. Не менш, якщо не більш важливою є оцінка гуманітарної складової частини запропонованих проєктів і програм у різних сферах життєдіяльності, зокрема у створенні потенціалу саморозвитку українського суспільства. Точність землевпорядника, обґрунтованість економіста й коректність юриста мають бути помножені на вираженість культуролога й далекоглядність філософа.

Метою статті є спроба окреслити деякі гуманітарні аспекти земельної реформи з огляду на філософське розуміння землеробства як форми взаємодії людини й природи, розглянути цю проблему у контексті історично сформованих теоретико-ідеологічних посилок, а також осмислення історичного досвіду деформації життєвого світу селянства.

Виклад основного матеріалу. Реформування сільського господарства країни й відродження селянства з огляду на особливості нашого соціально-історичного розвитку неможливо без послідовного позбавлення від ідеологічних помилок і нашарувань, початок яким було покладено ще в аграрній політиці і практиці «воєнного комунізму» (1918–1921 рр.). Як і в інших сферах життєдіяльності радянського суспільства, вони сходили до загальної ідейної основи, яка полягала в тому, що будівництво соціалістичної економіки і виховання нової людини повинні йти відповідно до відкритих марксизмом-ленінізмом економічних і суспільних законів, а також розробленої на їх основі партійної ідеології. У частині, що стосується аграрної сфери й селянства, ця ідеологія містила такий ключовий постулат: сільське господарство з огляду на історичну закономірність неминуче повторює шлях розвитку промисловості. Як ремісничо-мануфактурне виробництво після промислової революції трансформувалось у крупне механізоване, так і сільське господарство після

винаходу «електричного плуга» та інших подібних чудес перейде від індивідуального дрібнотоварного до колективного крупнотоварного виробництва [8; 9]. Більшовицький «революційний поворот» означав розрив історичної традиції. На відміну від російських «перерозподільних» общин, в українських сільських громадах більшовикам довелося мати справу з особливим соціокультурним світом вільних землеробів, котрий не сприймав колективістську ідеологію та колективну господарську практику. Йдеться про кілька десятків мільйонів людей, вихованих у селянській культурі з її особливими цінностями й моральними нормами, які ґрунтувались на винятковій своєрідності землеробської життєдіяльності. Саме тому для українського селянства насаджена пролетарською диктатурою форма господарювання, нищення вільного селянина-власника як носія дрібнобуржуазної ідеології набагато більшою мірою була пов'язана з відвертим насильством, масовим розкуркуленням, фактичним кріпацтвом і трьома голодоморами [11, с. 129]. Ні катівні, ні голодомори не змогли перетворити «етнографічний матеріал (тобто українське населення) на зразкову комуністичну цілісність» [17, с. 66].

В умовах несвободи, відсутності особистого інтересу земля виснажується, а селянство як соціальна верства деградує. Якщо інтелігенція і робітники, безумовно, деформуєчись під гнітом тоталітарної системи, все ж таки зберігали у певних межах характер і зміст своєї діяльності, то у селян вони поступово руйнувались, перетворюючись на різновид життя й праці фабрично-заводського пролетаріату. Споконвічно життя українського селянина характеризувалось особливостями, закоріненими у сільськогосподарській праці у самому її змісті, у побуті та звичаях, моральних цінностях і традиціях, «у специфіці відносин між селянами, поєднаних життям на землі, яку вони, як і їхні прапрадіди, обробляють і яка є джерелом не просто добробуту, а життя у повному розумінні слова» [12, с. 87].

Деформація цілісного усталеного життєвого світу селянства разом із нищенням пам'яті про історичне минуле неминує спричиняла викривлення психології і моралі, руйнування станового хребта суспільства. Процес цей – справжня трагедія українського народу, і справа не лише в деградації цілого суспільного класу. Ситуація набагато загрозливіша, оскільки у багатьох вимірах діяльність селянина й сформовані в ній норми моральності та громадської поведінки щодо діяльності і поведінки інших прошарків суспільства мають еталонний (хоча і не ідеальний) характер, є «заповідною» формою людського буття, яка показує ступінь відхилення людини від її природного стану і без якої народ перетворюється на населення. На думку М. Максюті, «якщо культура – світ у якому живуть люди й існує суспільство і в якому зніщуються та зреалізуються схильності та спрямування життєтворчості, то для українців таким світом було хліборобство» [13, с. 71–78]. Українська нація як нація хліборобська не може існувати без зв'язку із «землею, мільйонами своїх хліборобів, які вросли в цю землю корінням діничної приватної власності», відповідно, витворити «в собі поняття батьківщини, поняття своєї рідної землі», як зазначав В. Липинський. Він як ідеолог національної держави розглядав «цей посідаючий власну землю і на своїй землі працюючий український клас хліборобський» як головний державотворчий і націотворчий клас в Україні [10, с. 150].

Землеробство, на відміну від багатьох інших форм діяльності, розвивається не лише в соціальному, але й у природно-біологічному контексті. Працюючи на землі, висаджуючи рослини, доглядаючи за їх дозріванням, збираючи врожай, людина не лише безпосередньо породжує окремі елементи природного процесу, але й сама органічно включається в нього, підкоряється йому, починає жити за його логікою. Цей природно-біологічний зв'язок був і залишається не тільки умовою процвітання землеробства, але й чинником, супутнім формуванню та відтворенню деяких засадничих людських цінностей, що дають

змогу говорити про елементи особливої моралі, властивої землеробові. Хліборобство – це усталеність, відтворюваність життєдіяльності, повторюваність і передбачуваність занять. Отже, це умова формування постійності, узвичаєності в думках та почуттях, вироблення виважених моральних норм, не випадкових, а «дозрілих» поступово, завдяки накопиченню вчинків, що відповідають обов'язку. Ці та інші складові частини етичної свідомості українського селянина глибоко проникли до тканини його життєдіяльності. Тисячолітня праця хлібороба трансформувалася в одвічні спільні життєві цінності, такі як земля, праця й гідність [11, с. 130].

Зміни характеру людської діяльності, пов'язані з виникненням промисловості, а пізніше зі впровадженням досягнень перманентних і все більш радикальних науково-технічних революцій, звичайно ж, не могли не торкнутися землеробства. Проте в цій сфері вплив технологічних перетворень на характер праці виявляється менш істотним. «Консерватизм» головної ланки сільськогосподарського виробництва полягає в незмінності самого процесу виробництва живого за безпосередньої участі особисто зацікавленого селянина, і ця участь не стає меншою від того, наскільки широко використовуються різноманітні машинні технології. Безпосередня взаємодія живого з живим не підлягає трансформації. Щодо землеробству природа ніби сама піклується про різноманіття форм життєдіяльності людини, залишаючи недоступним для корінного перетворення його «центральне ядро». Аналізуючи в історичному процесі взаємозв'язок людини й природи, П. Гольбах зазначав, що саме стан землеробства, благополуччя і процвітання селянства є надзвичайно важливим і високочутливим барометром природного і соціального життя суспільства загалом. Філософ був переконаний у тому, що «життя в селі має бути не тільки корисним, але й приємним. Якщо воно справді таке, то влада здійснює розумну політику. Людині необхідно мати змогу спокійно насолоджуватися результатами своєї роботи, тільки тоді вона без примусу і постійно працюватиме на землі» [3, с. 405]. При цьому вирішальною є особиста зацікавленість хлібороба у забезпеченні високого рівня виробництва і його розвитку. За результатами праці, що змінилися, за настроєм землероба, за тим, чи дорожить він укладом свого життя або забороняє своїм дітям дорогу в поле, можна судити про розумність створюваних на селі соціальних відносин, правильність або неправильність вибраних форм господарського життя [3, с. 406].

Особливість теперішньої ситуації полягає в тому, що українські селяни після варварського більшовицького розселення, деколективізації 90-х рр. знову потрапили у горнило тотальної перековки свідомості. Техногенні умови існування всіляко дистанціюють від землі, і сучасна людина все частіше потрапляє в ситуацію стороннього спостерігача, а не повноправного й відповідального господаря. Сторонній спостерігач за нацюхвилинним не відчуває вічності існування живого, не переживає неперервності обміну між людиною і землею, не творить, а байдуже перевлаштовує з однією метою – отримати максимальний швидкий прибуток. Земельно-господарська й фінансово-податкова експансія з боку великого бізнесу і, як наслідок, формування експортоорієнтованого інтенсивного агропромислового підприємництва асиметричного до малого та середнього господарювання викликали появу стійких негативних тенденцій зростання безробіття та зубожіння селян. Не заперечуючи необхідність експорту виробленої продукції сільського господарства за дотримання вимог повного збереження природної родючості ґрунтів, маємо зазначити, що наявний агробізнес здебільшого несумісний з інтересами селянства та вимогами органічного землеробства.

«Організоване хижацтво», згубне прагнення забродів скоропадків до швидкого одноразового результату супроводжуються не усвідомленням усієї глибини відповідаль-

ності, пов'язаної з виробничим застосуванням сучасних засобів впливу на живі організми, землю, природу. Сприйняття хліборобства як «бізнесу» без вкоріненої любові до землі, без трепетного ставлення до всього живого не лише приводить до зниження рівня продовольчої безпеки та раціонального природокористування, але й створює прямі загрози життю та здоров'ю людей і довкілля. Лише відновлення особистої зацікавленості хлібороба у розвитку села, сільських громад, реабілітація престижності хліборобської праці разом із застосуванням сучасних аграрних технологій дали б змогу не тільки реорганізувати систему землеволодіння, але й стабілізувати (політично та економічно) українське суспільство, поставити його на міцні підвалини національних хліборобських традицій, зупинити процес маргіналізації, втрати економічних і духовних орієнтирів та вартостей.

На нашу думку, ключовим моментом земельної реформи має бути не запропонований ринок земельних ділянок, а впровадження комплексних ринкових економічних відносин щодо землі, зорієнтованих на модель майбутнього бачення «людиномірності соціокультурного облаштування» (Є. Андрос) країни в глобальному світі. В основу перетворень має бути покладено глибинне усвідомлення себе як нації хліборобської. Залишається життєво актуальною така думка Х. Ортеги-і-Гасета: «будь-яка глибока реформа нашого колективного організму неможлива без визнання того факту, що ми є селянською людністю, тому нам слід повернутися думкою до землі й лісу, щоб заново дослідити його організацію» [14, с. 194]. Для нас досягнути те, що український народ – народ селянський, і дух його завжди буде хліборобським, як і для Іспанії, «значить, збагнути життєву вкоріненість, перестати бути істотою бездомною і створити умови для більш змістовного, повнокровного сучасного життя» [14, с. 195].

Усвідомлення свого коріння виражає органічність взаємозв'язку між духовними засадами буття нації та механізмами ідентифікації, допомагає кожному українцю й нації загалом збагнути смисл свого буття у часі й просторі. «Більшість дослідників українського космо-психо-логосу, – як зазначає В. Табачковський, – сходяться на тому, що осередком його є злеяна в переживаннях і життєвому досвіді хлібороба архетипова “magna mater” – добра земля, Деметра, Мати-Природа <...> Чи не звідсіль ідея «сродності» з буттям у світоуявленнях Григорія Сковороди, його Онтична філософія «весілля душі» й непохитного щастя існування?» [19, с. 88]. В історичних процесах становлення української нації хліборобська свідомість і культура, на думку О. Забужко, виконувала «доленосно стверджувальну роль». В часи загострення суспільних криз «хліборобський спосіб життя, селянська культура послужили найнадійнішим суспільно-історичним захистом і збереженням українського духу і українського світу» [6]. Закоріненість у власні архетипові витоки буття зінтегрувала аграрно-виробничий, соціально-історичний та духовно-культурний атрибути національного життя. Природно зумовлена усталена єдність землі та селянина проходить крізь увесь масив історії української духовності: від язичницьких обрядів землеробства через християнські цінності та козацькі ідеали вільного хутору до сучасних філософських та наукових досліджень і соціальних програм.

Висновок. На наш погляд, земельна реформа, розвиток сільського господарства і відродження селянства мають розглядатись як цілісний процес (від)творення всього комплексу людських зв'язків з урахуванням природних основ життєдіяльності селянина, оскільки земельні відносини включають економічні, правові, політичні, культурні, моральні та релігійні відносини, заломлені через особливий тип діяльності щодо відтворення живого за безпосередньої участі людини.

Землеробство (у філософському розумінні як особливий вид взаємодії людини й природи) виявляє низку характеристик та одночасно умов, необхідних для його роз-

витуку. До найважливіших належать центральна роль зацікавленого в результатах власної праці вільного хлібороба, котрий прагне і має можливості повною мірою розвивати свої «сутнісні сили»; субстанційний характер, притаманний землеробству, який проявляє себе у формуванні фундаментальних людських цінностей, пов'язаних з безпосереднім і постійним зв'язком людини з цариною живого; еталонність, що дає змогу бачити міру віддалення людини, котра винаходить нові види діяльності, від стану природної істоти, органічного зв'язку з природою, без якого вона може втратити антропологічну ідентичність, перетворитись на зникаючий вид; нарешті, здатність землеробства бути найбільш чутливим і точним індикатором розумності створюваних людиною господарських форм і відносин, облаштованості та автентичності життєвого світу, спроможності жити у «сродності» з буттям.

Земельна реформа є складовою частиною всеохоплюючих суспільних і культурних трансформацій та потребує не лише соціально-економічного обґрунтування, але й всебічної гуманітарної експертизи, яка дає змогу встановлювати культурну відповідність пропонованої мети перетворень вивіреній людиномірній моделі бачення суспільного світу, а також прогнозувати та оцінювати віддалені перспективи й наслідки звершуваних реформ.

Список використаної літератури

1. Гантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.
2. Геєць В. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку : монографія. Київ ; Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. 408 с.
3. Гольбах П. Избранные произведения : в 2 т. Т. 2 / под общ. ред. Х. Момджяна ; пер. с фр. Т. Багищевой, В. Полонского. Москва : Мысль ; Академия наук СССР ; Институт философии. Серия «Философское наследие», 1963. 553 с.
4. Голян В., Петруха С., Забловський А. Земельна реформа в Україні: пріоритети та інституційні передумови поглиблення. *Економіст*. 2017. № 8. С. 8–17.
5. Гуроров О., Ковалів О. Теоретико-методологічні засади розвитку та інституціонального забезпечення трансформації земельних відносин в Україні. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 4. Т. 1. С. 268.
6. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ : KOMORA, 2014. 646 с.
7. Ковалів О. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма : монографія. Київ : ДІА, 2016. 416 с.
8. Ленин В. О кооперации. *Полное собрание сочинений*. Т. 45. 5-е изд. Москва : Политиздат, 1970. С. 369–377.
9. Ленин В. Речь на III Всероссийском съезде профессиональных союзов 7 апреля 1920 г. *Полное собрание сочинений*. Т. 40. 5-е изд. Москва : Политиздат, 1970. С. 299–313.
10. Липинський В. Листи до братів хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. *Повне зібрання творів, архів, студії: твори*. Т. 6. Кн. 1. Київ : Філадельфія, 1995. 479 с.
11. Макаручук О. Хліборобська душа народу: розселення як фактор моральної деформації. *Інтелект. Особистість. Цивілізація* : тематичний збірник наукових праць із соціально-філософських проблем. № 1. Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. С. 128–133. URL: nbuv.gov.ua/portal/Makarucuk.pdf.
12. Максютя М. Селянська свідомість – світоглядно-синтезуючий чинник ідей «хутірної філософії» Пантелеймона Куліша. *Пантелеймон Куліш – громадянин, науковець, перекладач (до 200-річчя від дня народження)* : збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26–27 вересня 2019 р.). Київ : Мілленіум, 2019. С. 87.

13. Максютя М., Максютя-Гонтарук Т. Економіка в контексті національно-культурного буття до актуалізації проблем екзистенційної єдності. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2007. Вип. 61. С. 71–78.
14. Ортега-і-Гасет Х. Безхребетна Іспанія. Київ : Основи, 1994. 424 с. (Вибрані твори).
15. Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2011. 29 с.
16. Руйнування земельних мфів, або Манна небесна скасовується. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/12/16/654920>.
17. Савчук П., Мельничук П. Проблема несумісності життєвих традицій українського селянства початку 30-х рр. ХХ ст. зі сталінською стратегією соціалістичної перебудови СРСР. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2008. Вип. 13. С. 66.
18. Суслів В. Україна: реформи і реформатори. *Публічні лекції*. 2011. URL: www.polit.ua.
19. Табачковський В. Полісугнісне homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «нее-вклідової рефлексивності». Київ : Інститут філософії НАН України ; ПАРАПАН, 2005. 432 с. ISBN 966-8210-30-1.

THE HUMANITARIAN CONTEXT OF LAND REFORM: THE PRICE AND VALUE OF LAND FOR THE GRAIN-GROWER NATION

Oksana Patlaichuk

*Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Department of Philosophy and Cultural Studies
Heroiv Ukrainy avenue, 9, 54025, Mykolayiv, Ukraine*

Olga Stupak

*Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Department of Philosophy and Cultural Studies
Heroiv Ukrainy avenue, 9, 54025, Mykolayiv, Ukraine*

Oksana Makarchuk

*Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Department of Philosophy and Cultural Studies
Heroiv Ukrainy avenue, 9, 54025, Mykolayiv, Ukraine*

The article analyzes the scale and relevance of the consequences of the destruction of the spiritual foundations of the Ukrainian nation – the nation of agriculture as a result of the Bolshevik and current “Reformation” resettlement. The destruction of the whole established world of the peasantry, together with the destruction of the memory of the historical past, inevitably led to the distortion of psychology and morality, the destruction of the backbone of society. Today’s man-made conditions of activity distance themselves from the earth in every possible way, and modern man more and more often finds himself in the situation of an outside observer, rather than a full-fledged and responsible owner. It is shown that land reform should be considered not only and not so much in the economic, but, above all, in the humanitarian context. Without a thorough humanitarian examination of the methodology of socio-economic transformations, it is impossible to assess the humanitarian consequences of reforming land relations for the continuity of cultural development, the regeneration of Ukrainian life. Land reform, agricultural development and the revival of the peasantry should be understood as a holistic process of reproduction of the whole complex of human relations, taking into account the natural foundations of the peasant, as land relations include economic, legal, political, and cultural, moral and religious relations on the reproduction of living things with the direct participation of man. The perception of farming as a “business”, without an ingrained love for the land,

without reverence for all living things, not only reduces food security and environmental management, but also poses a direct threat to human life and health and the environment. Restoration of personal interest of farmers in the development of rural areas, rural communities, rehabilitation of the prestige of agricultural labor in combination with modern agricultural technologies would reorganize the land tenure system and stabilize (politically and economically) Ukrainian society, put it on a solid foundation of traditional agricultural for national and cultural development.

Key words: land reform, grain-grower nation, peasantry, peculiarity of agricultural activity, social deformation.